

VII.

DZIAŁALNOŚĆ
PREWENCYJNA
ORAZ PROMOCJA
OCHRONY PRACY

PIP

1. Europejska kampania informacyjno-kontrolna „Ręczne przemieszczanie ciężarów”

Ograniczaniu i eliminacji ręcznego przemieszczania ciężarów, w związku z prewencją schorzeń mięśniowo-szkieletowych, poświęcona była w roku 2008 europejska kampania informacyjno-kontrolna pod patronatem Komitetu Wyższych Inspektorów Pracy (SLIC).

Polskiej inspekcji pracy powierzona została rola **lidera projektu**. Podkreślić należy, że po raz pierwszy w historii SLIC kierownictwo kampanii oddano inspekcji pracy z tzw. „nowych” krajów Unii Europejskiej.

Wspólne działania **26 inspekcji pracy** polegały na przeprowadzeniu kontroli ręcznych prac transportowych w branżach handel detaliczny oraz budownictwo. Kontrole prowadzone były według **wspólnych wytycznych**, a ich wyniki poddane zostały ocenie na podstawie wspólnego formularza ewaluacyjnego. Polska inspekcja pracy – jako koordynator – dostarczyła krajom partnerskim również materiały, na podstawie których przeszkoleni zostali inspektorzy pracy biorący udział we wspólnych działaniach. Kampania informacyjna opierała się na publikacjach – adresowanych do pracodawców i pracowników – promujących *dobre praktyki* na rzecz eliminacji (ograniczenia) transportu ręcznego, przygotowanych przez Polskę w 25 wersjach narodowych (kilkanaście języków europejskich) oraz stronie internetowej www.handlingloads.eu (dostępnej w 21 językach do roku 2012). Publikacje zostały następnie wydrukowane nakładem zagranicznych partnerów – łącznie w kilkuset tysiącach egzemplarzy (przykładowo: 50 tysięcy egzemplarzy w Portugalii). Dla siedmiu państw publikacje wydrukowano na terenie Polski, ze środków finansowych UE.

Na potrzeby polskiej edycji kampanii wydane zostały (nakładem PIP) **publikacje w łącznym nakładzie 52 tys. egzemplarzy**. Wyprodukowano również spoty i krótkometrażowe filmy animowane, popularyzujące praktyczne przykłady działań prewencyjnych w obszarze ręcznych prac transportowych.

Jak wynika z arkuszy ewaluacyjnych, przekazanych przez kraje biorące aktywny udział w kampanii – **materiały dostarczone przez Państwową Inspekcję Pracy zostały ocenione jako przydatne i wysokiej jakości** (*bardzo dobre i dobre*).

Na wszystkie działania związane z koordynacją europejskiej kampanii Państwowa Inspekcja Pracy pozyskała **dofinansowanie z funduszy Unii Europej-**

skiej (linia budżetowa 04.040103 PROGRESS – Warunki pracy).

W kwietniu 2009 roku wysiłki państw UE na rzecz eliminacji lub ograniczenia uciążliwości związanych z ręcznym przemieszczaniem ciężarów zostały podsumowane podczas dwudniowego seminarium w Ośrodku Szkolenia PIP we Wrocławiu. Raport na temat efektów kampanii zamieszczony jest na stronie www.pip.gov.pl oraz na stronie kampanii: www.handlingloads.eu.

Polska edycja kampanii „Ręczne przemieszczanie ciężarów 2008” pod hasłem „Mniej dźwigaj” skoncentrowana była na popularyzacji *dobrych praktyk*, przede wszystkim poprzez szkolenia i seminaria adresowane do pracodawców i pracowników sektorów: budownictwo, handel detaliczny i ochrona zdrowia. W 2008 r. we wszystkich okręgowych inspektoratach pracy zorganizowano łącznie 255 szkoleń z zakresu ręcznego przemieszczania ciężarów.

Ilustracja 1. Przykład wyeliminowania ręcznego przemieszczania ciężarów

Kontrole w branży **handel detaliczny** objęły 176 jednostek, w tym 14 centrów dystrybucyjnych; 54 placówki zatrudniające do 10 osób; 82 placówki o zatrudnieniu od 11 do 100 osób oraz 26 placówek powyżej 100 zatrudnionych. Oprócz prac polegających na ręcznym przemieszczaniu ciężarów, wykonywanych na terenie sklepów, kontroli i odrębnej ocenie poddano prace związane z dostawą ciężkich towarów do miejsc wskazanych przez klientów (tzw. *dostawa do klienta*).

Inspektorzy pracy prowadzili kontrole według jednolitych wytycznych, uwzględniających 17 zagadnień związanych z ręcznym przemieszczaniem ciężarów. W ramach danego zagadnienia należało skontrolować i ocenić w danej jednostce organi-

zacyjnej poziom dostosowania do wymogów bezpieczeństwa i ergonomii, według czterostopniowej skali:

- 1 – gdy dostosowanie było znikome,
- 2 – gdy dostosowanie było małe,
- 3 – gdy dostosowanie było średnie,
- 4 – gdy dostosowanie było pełne.

W placówkach zatrudniających do 10 osób prace polegające na ręcznym przemieszczaniu towarów miały charakter dorywczy i wykonywane były przez osoby zatrudnione na stanowiskach kasjerów. Z reguły przy pomocy ręcznego wózka (zazwyczaj był to wózek przeznaczony dla klientów) ładunki z towarem przemieszczano z magazynu pod regały i tam ręcznie rozkładano na półki. Nierzadko też towar, umieszczony w skrzynce, był przynoszony lub przeciągany po podłodze z magazynu pod regały. Dostawy towarów prowadzone były prawie codziennie.

W placówkach zatrudniających od 11 do 100 pracowników ręczne prace transportowe miały również charakter dorywczy. Ładunki z towarem były przemieszczane na halę sprzedaży przy pomocy ręcznych wózków oraz wózków z napędem silnikowym, a następnie ręcznie rozkładane na półki regałów. Jeżeli półki regałów znajdowały się na wysokości powyżej 160 cm, korzystano z podestów lub drabin. W magazynach wysokiego składowania korzystano ze sprzętu zmechanizowanego. Towar dostarczany do magazynu pakowany był zazwyczaj na europaletach.

W placówkach zatrudniających powyżej 100 pracowników prace polegające na ręcznym przemieszczaniu ciężarów wykonywane były przez wyspecjalizowany personel – pracowników magazynowych. Ładunki z towarami dowozili oni na halę sprzedaży za pomocą wózków silnikowych, następnie rozkładali je na półki wykorzystując drabiny.

W magazynach korzystano ze sprzętu zmechanizowanego. Towar dostarczany do magazynu pakowany był zazwyczaj na europaletach.

W centrach dystrybucyjnych ładunki zazwyczaj przemieszczane były za pomocą zmechanizowanego sprzętu. Prace ręczne ograniczone zostały do prac związanych z kompletowaniem ładunków (palet).

Natomiast ręczne przemieszczanie ciężarów związane z dostawą towaru do klienta polegało na załadunku zakupionego towaru na samochód w placówce, a następnie rozładunku przed domem klienta. Wnoszenie towaru spod domu do mieszkania zazwyczaj organizował klient we własnym zakresie lub, jeżeli umowa tak stanowiła, wykonywali te prace pracownicy placówki albo przewoźnika.

W tabelach zamieszczono wyniki kontroli, stanowiące średnią ważoną z ocen wpisanych przez inspektorów pracy w poszczególnych ankietach.

Inspektorzy pracy najniżej ocenili poziom dostosowania kontrolowanych placówek do wymagań przepisów w zakresie:

- **oceny ryzyka zawodowego** (brak udokumentowanej oceny, nieuwzględnienie w ocenie zagrożeń związanych z ręcznym przemieszczaniem ciężarów, nieinformowanie pracowników o ryzyku zawodowym);
- **szkolenia w dziedzinie bhp** (niepoddanie pracowników wstępnemu i okresowemu szkoleniu, a także nieuwzględnienie w programach szkoleń zagadnień związanych z ręcznym przemieszczaniem ciężarów);
- **instrukcji bhp** przy wykonywaniu ręcznych prac transportowych i magazynowania (brak instrukcji, nieodpowiednie postanowienia zawarte w instrukcji, niezapoznanie pracowników z instrukcją);
- **profilaktycznych badań lekarskich** (dopuszczenie pracownika do pracy bez aktualnego orzeczenia lekarskiego stwierdzającego brak przeciwwskazań do pracy na stanowisku, na którym przemieszcza się ciężary; nieprzekazanie lekarzowi-profilaktykowi informacji, że skierowany na badania pracownik będzie zatrudniony w warunkach narażania układu mięśniowo-szkieletowego wynikającego z pracy polegającej na przemieszczaniu ciężkich przedmiotów);
- **wyposażenia pracowników** wykonujących dostawy towarów do klienta w sprzęt ułatwiający dźwiganie ciężarów.

W większych placówkach dostosowanie do wymagań oceniono nieznacznie lepiej niż w mniejszych. (W sklepach wielkopowierzchniowych względy organizacyjne wymuszają zakup sprzętu eliminującego transport ręczny). Poziom dostosowania do wymagań podczas ręcznego przemieszczania ciężarów w trakcie dostawy towarów do klienta inspektorzy pracy ocenili nieznacznie gorzej niż tego typu prace wykonywane na terenie placówki (sklepu).

W świetle ustaleń inspektorów pracy można stwierdzić, że dostosowanie do wymogów bezpieczeństwa i ergonomii w zakresie ręcznego przemieszczania ciężarów w jednostkach organizacyjnych handlu detalicznego **kształtuje się na poziomie powyżej średniego** (nieco powyżej 3 stopnia w skali od 1 do 4). Oznacza to, że ten rodzaj prac w sektorze handlu nie wymaga już ciągłego nadzoru ze strony inspektorów pracy, a jedynie interwencji w przypadkach szczególnego łamania prawa. **Stwierdzone nieprawidłowości miały głównie charakter uchybień natury organizacyjnej**

**Ręczne dźwiganie ciężarów w handlu detalicznym – wyniki oceny
dot. wszystkich kontrolowanych jednostek**

Nr	Badane zagadnienie	Średnia ważona ocena				
		Wszystkie jednostki (176)	w tym:			
			centra dystrybucyjne (14)	placówki do 10 zatrudnionych (54)	placówki od 11 do 100 zatrudnionych (82)	placówki powyżej 100 zatrudnionych (26)
Organizacja pracy						
1.	Profilaktyczne badania lekarskie	3,04	3,43	2,48	3,12	3,73
2.	Eliminacja ręcznego przemieszczania ciężarów	3,02	3,14	2,73	3,09	3,35
3.	Ocena ryzyka zawodowego dla prac w transporcie ręcznym	2,33	2,69	1,83	2,35	3,12
4.	Sprzęt i urządzenia do ręcznego transportu	3,13	3,69	2,85	3,12	3,54
5.	Szkolenie dotyczące bezpieczeństwa w transporcie ręcznym	2,84	3,43	2,39	2,99	2,96
6.	Instrukcja bhp dla transportu ręcznego	2,61	3,33	1,76	2,84	3,19
7.	Odzież i obuwie robocze oraz środki ochrony indywidualnej	3,28	3,46	3,15	3,34	3,27
8.	Prace zespołowe	3,30	2,67	3,42	3,25	3,45
9.	Prace w ograniczonej przestrzeni	3,16	3,50	3,17	3,12	3,21
10.	Warunki środowiska pracy	3,46	3,85	3,27	3,55	3,54
Załadunek/wyładunek i przeladunek						
11.	Dźwiganie (podnoszenie/opuszczanie/przekładanie/pakowanie)	3,24	3,08	3,22	3,27	3,23
Transport poziomy						
12.	Relacja dystansu i obciążenia	3,41	3,77	3,31	3,38	3,65
13.	Drogi transportowe	3,26	3,14	3,26	3,22	3,42
14.	Pchanie, ciągnięcie i przenoszenie	3,37	3,15	3,36	3,38	3,46
Transport z pokonywaniem różnic wysokości						
15.	Relacja dystansu i obciążenia	3,31	2,60	3,13	3,48	3,44
16.	Drogi transportowe	3,37	3,67	3,06	3,54	3,47
17.	Pchanie, ciągnięcie i przenoszenie	3,23	2,75	3,06	3,38	3,29
	Ogólnie (z 17 powyższych zagadnień)	3,12	3,25	2,87	3,17	3,37

Źródło: dane PIP.

(w tym przygotowania pracowników do pracy) oraz niedostatecznego wyposażenia w sprzęt ułatwiający ręczne przemieszczanie ciężarów, szczególnie w małych placówkach handlowych. **Tego typu nieprawidłowości mogą być usuwane w wyniku działania kontrolno-doradczego służby bhp pracodawcy.**

Wieloletnie kontrole, jak również podjęte intensywne działania prewencyjne i promocyjne, ukie-

runkowane na pracodawców i pracowników tego sektora, przyniosły oczekiwane rezultaty. Jednakże, ze względu na nadal niewystarczającą świadomość problemów związanych z ręcznym przemieszczaniem ciężarów wśród pracowników, pracodawców i osób z nadzoru, uzasadnione jest kontynuowanie przez Państwową Inspekcję Pracy kampanii promującej dobre praktyki w tym obszarze.

Ręczne dźwiganie ciężarów w handlu detalicznym – wyniki oceny wg podziału na placówki krajowe i działające w ramach sieci międzynarodowych (bez centrów dystrybucyjnych)

Nr	Badane zagadnienie	Średnia ważona ocena			
		placówki krajowe (128)	placówki sieci międzynarodowych (34)	w tym (np.):	
				Castorama (4)	Carrefour (10)
Organizacja pracy					
1.	Profilaktyczne badania lekarskie	2,80	3,79	3,75	3,60
2.	Eliminacja ręcznego przemieszczania ciężarów	2,99	3,06	3,50	3,00
3.	Ocena ryzyka zawodowego dla prac w transporcie ręcznym	2,08	3,15	3,25	3,50
4.	Sprzęt i urządzenia do ręcznego transportu	3,02	3,44	3,75	3,20
5.	Szkolenie dotyczące bezpieczeństwa w transporcie ręcznym	2,67	3,21	2,75	3,20
6.	Instrukcja bhp dla transportu ręcznego	2,35	3,29	3,25	2,90
7.	Odzież i obuwie robocze oraz środki ochrony indywidualnej	3,24	3,38	3,50	3,40
8.	Prace zespołowe	3,41	2,94	3,67	3,00
9.	Prace w ograniczonej przestrzeni	3,16	3,10	3,67	3,50
10.	Warunki środowiska pracy	3,41	3,62	3,75	3,50
Załadunek/wyładunek i przeładunek					
11.	Dźwiganie (podnoszenie/opuszczanie/przekładanie/pakowanie)	3,24	3,26	3,25	3,50
Transport poziomy					
12.	Relacja dystansu i obciążenia	3,38	3,47	3,50	3,50
13.	Drogi transportowe	3,29	3,18	3,75	3,40
14.	Pchanie, ciągnięcie i przenoszenie	3,42	3,26	3,25	3,20
Transport z pokonywaniem różnic wysokości					
15.	Relacja dystansu i obciążenia	3,34	3,39	3,33	3,33
16.	Drogi transportowe	3,33	3,44	3,67	3,50
17.	Pchanie, ciągnięcie i przenoszenie	2,85	3,25	3,33	3,50
	Ogólnie (z 17 powyższych zagadnień)	3,05	3,32	3,46	3,33

Źródło: dane PIP.

**Ręczne dźwiganie ciężarów w handlu detalicznym podczas dostawy towarów do klienta
– wyniki oceny**

Nr	Badane zagadnienie	Średnia ważona ocena			
		Placówki łącznie (43)	w tym:		
			do 10 zatrud. (19)	od 11 do 100 zatrud. (20)	pow. 100 zatr. (4)
Organizacja pracy					
1.	Profilaktyczne badania lekarskie	2,63	2,50	2,50	3,75
2.	Eliminacja ręcznego przemieszczania ciężarów	2,79	2,65	2,83	2,50
3.	Ocena ryzyka zawodowego dla prac w transporcie ręcznym	1,90	1,50	2,11	2,75
4.	Sprzęt i urządzenia do ręcznego transportu	2,78	2,33	3,00	3,50
5.	Szkolenie dotyczące bezpieczeństwa w transporcie ręcznym	2,53	2,11	2,78	3,25
6.	Instrukcja bhp dla transportu ręcznego	2,24	1,44	2,68	3,75
7.	Odzież i obuwie robocze oraz środki ochrony indywidualnej	3,10	2,78	3,21	4,00
8.	Prace zespołowe	3,29	3,33	3,47	3,33
9.	Prace w ograniczonej przestrzeni	3,30	3,14	3,47	3,25
10.	Warunki środowiska pracy	3,34	3,23	3,40	3,50
Załadunek/wyładunek i przeładunek					
11.	Dźwiganie (podnoszenie/opuszczanie/przekładanie/pakowanie)	3,35	3,41	3,29	3,33
Transport poziomy					
12.	Relacja dystansu i obciążenia	3,48	3,61	3,28	3,75
13.	Drogi transportowe	3,38	3,36	3,31	3,75
14.	Pchanie, ciągnięcie i przenoszenie	3,55	3,56	3,50	3,75
Transport z pokonywaniem różnic wysokości					
15.	Relacja dystansu i obciążenia	3,41	3,31	3,38	4,00
16.	Drogi transportowe	3,27	3,25	3,25	3,50
17.	Pchanie, ciągnięcie i przenoszenie	3,35	3,29	3,40	3,50
	Ogólnie (z 17 powyższych zagadnień)	3,01	2,83	3,07	3,52

Źródło: dane PIP.

Na placach budów przeprowadzono 362 kontrole wykonywania ręcznych prac transportowych, np. podczas robót brukarskich, prac zbrojarskich i betoniarskich, murarskich, wykończeniowych (dekarckich, elewacyjnych, montażu ślusarki, itp.), montażu rusztowań, robót instalacyjnych, prac rozbiórkowych.

Kontrole były prowadzone według jednolitej ankiety specjalistycznej uwzględniającej 15 zagadnień

związanych z ręcznym przemieszczaniem ciężarów. Podczas kontroli oceniano przestrzeganie wymagań bezpieczeństwa i higieny pracy, zasad ergonomii oraz stosowanie *dobrych praktyk* przy ręcznym transporcie materiałów budowlanych, w celu zwiększenia stopnia ochrony układu mięśniowo-szkieletowego. Oceny dokonano według 4-stopniowej skali: znikome (1), małe (2), średnie (3), pełne (4).

W tabeli zamieszczono wyniki kontroli stanowiące średnią ważoną z ocen wpisanych przez inspektorów pracy w ankiecie.

Przestrzeganie przez pracodawców wymogów bezpieczeństwa i ergonomii przy ręcznych pracach transportowych w budownictwie inspektorzy ocenili poniżej średniego poziomu dostosowania (ocena 2,95). Na tę ocenę miały wpływ m.in. nieprawidłowo-

ści polegające na braku instrukcji bhp dla transportu ręcznego lub niezapoznaniu z nimi pracujących (181 pracodawców, tj. 52% otrzymało ocenę znikomą: 1, a także w zakresie oceny ryzyka zawodowego przy ręcznych pracach transportowych – nie przeprowadziło lub dokonało jej niewłaściwie 145 pracodawców (41%), którzy w związku z tym otrzymali ocenę znikomą: 1.

Ręczne przemieszczanie ciężarów w budownictwie – wyniki oceny

Nr	Badane zagadnienie	Średnia ważona ocena				
		pracodawcy razem (362)	w tym:			
			pracodawcy (zatrud. 1-5) (114)	pracodawcy (zatrud. 6-20) (173)	pracodawcy (zatrud. 21-50) (44)	pracodawcy (zatrud. >50) (31)
Organizacja pracy						
1.	Profilaktyczne badania lekarskie	2,97	2,86	2,96	3,20	3,16
2.	Eliminacja ręcznego przemieszczania ciężarów	3,01	3,00	2,97	3,21	3,06
3.	Ocena ryzyka zawodowego dla prac w transporcie ręcznym	2,24	1,95	2,23	2,77	2,56
4.	Sprzęt i urządzenia do ręcznego transportu	3,01	2,88	3,04	3,56	3,01
5.	Szkolenie dotyczące bezpieczeństwa w transporcie ręcznym	2,55	2,50	2,28	2,81	2,74
6.	Instrukcja bhp dla transportu ręcznego	2,12	2,06	2,04	2,28	2,60
7.	Odzież i obuwie robocze oraz środki ochrony indywidualnej	3,21	3,07	3,23	3,27	3,58
8.	Prace zespołowe	3,08	3,01	3,09	3,03	3,20
9.	Prace w ograniczonej przestrzeni	3,06	3,07	3,12	3,00	2,88
Załadunek/wyładunek						
10.	Dźwiganie (podnoszenie/puszczanie)	3,19	3,25	3,31	3,00	3,14
11.	Pchanie i ciągnięcie	3,05	3,09	3,10	2,96	3,06
Transport poziomy materiałów budowlanych						
12.	Relacja dystansu i obciążenia	3,31	3,25	3,36	3,29	3,31
13.	Drogi transportowe	3,12	3,09	3,25	3,03	2,90
Transport z pokonywaniem różnic wysokości						
14.	Relacja dystansu i obciążenia	3,15	3,17	3,23	2,86	3,04
15.	Drogi transportowe	2,98	3,00	3,04	2,84	2,76
16.	Średnia ocena z 15 badanych zagadnień	2,95	2,93	2,95	3,01	3,00

Źródło: dane PIP.

Wpływ na ogólną ocenę badanych pracodawców miała również duża skala nieprawidłowości dotyczących szkolenia pracowników w zakresie bhp i ergonomii przy ręcznych pracach transportowych (84 pracodawców, tj. 24% otrzymało ocenę 1).

Niezapewnienie odpowiedniego sprzętu i urządzeń pomocniczych stwierdzono u prawie co dziesiątego pracodawcy (8% otrzymało ocenę 1). Co gorsza, ręczne prace transportowe wykonywane przy użyciu sprzętu i urządzeń pomocniczych, jak krążki linowe, pasy, liny, zawiesia czy uchwyty do transportu tafli szkła, są na budowach istotnym problemem. Dotyczy to zarówno stanu technicznego tych urządzeń, jak i sposobu ich użytkowania, np. stwierdzano prowizorycznie zamontowane wciągarki ręczne, nieatestowane haki. Podkreślić należy, że spośród poszczególnych grup zakładów (wg kryterium wielkości zatrudnienia) **najniższą średnią ocenę uzyskały firmy budowlane zatrudniające nie więcej niż 5 osób.**

W ocenie inspektorów pracy przyczyny stwierdzonych nieprawidłowości to:

- brak jasnego, czytelnego systemu (mechanizmu bodźców) motywujących pracodawców do zastąpienia ręcznych prac transportowych – sprzętem zmechanizowanym, zarówno w aspekcie oszczędności czasu pracy, jak i obniżenia kosztów ewentualnych zdarzeń wypadkowych i schorzeń pracowników;
- brak wiedzy pracodawców nt. wymagań ergonomii, a także wiedzy nt. nowoczesnych urządzeń i narzędzi ułatwiających wykonywanie ręcznych prac transportowych;
- lekceważenie zagrożeń; tolerowanie przez nadzór techniczny na budowie odstępstw od przepisów bhp.

Natomiast pracodawcy, jako główne przyczyny stwierdzonych nieprawidłowości, wskazywali:

- szybkie tempo wykonywania robót budowlanych wynikające z krótkich terminów określonych przez inwestora;
- złe przyzwyczajenia i nawyki pracowników wykonujących ręczne prace transportowe;
- niedobór pracowników posiadających zawodowe przygotowanie budowlane, doświadczenie i wiedzę na temat zagrożeń występujących przy określonych pracach;
- niską kulturę pracy niewykwalifikowanych pracowników, których zmuszani są zatrudniać w miejsce brakującej wykwalifikowanej kadry;
- brak środków finansowych na zakup maszyn i innych urządzeń technicznych, które wyeliminowałyby konieczność ręcznego przemieszczania ciężarów (powód ten wskazywali zwłaszcza pracodawcy – właściciele małych firm budowlanych).

Stan przestrzegania na budowach przepisów w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy przy wykonywaniu ręcznych prac transportowych wskazuje na potrzebę systematycznego prowadzenia działań prewencyjnych, mających na celu:

- wskazywanie bezpiecznych zachowań i metod wykonywania prac związanych z transportem ręcznym,
- upowszechnianie wiedzy wśród pracodawców, osób nadzorujących oraz pracowników budowlanych – na temat zagrożeń związanych z wykonywaniem pracy w warunkach obciążenia układu mięśniowo-szkieletowego,
- pokazanie konsekwencji zdrowotnych niewłaściwego dźwigania i przemieszczania ciężarów.

Podniesienie kultury pracy zatrudnionych na budowach przyczyni się jednocześnie do poprawy stanu bezpieczeństwa i higieny pracy przy wykonywaniu ręcznych prac transportowych.

Eliminowanie lub ograniczanie uciążliwości związanych z ręcznymi pracami transportowymi przyniesie też wymierne efekty w postaci zmniejszenia absencji chorobowej, co pozwoli obniżyć koszty pracy i podnieść jej jakość.

Bardzo istotnym efektem kampanii kontrolnej było uświadomienie pracownikom, pracodawcom i osobom z nadzoru – wagi problemu, jakim są zagrożenia wynikające z ręcznego dźwigania ciężarów. Wielkim zainteresowaniem cieszyły się praktyczne wskazówki dotyczące zapobiegania tym zagrożeniom.

We współpracy z organizacjami pracodawców:

Polską Organizacją Handlu i Dystrybucji oraz Polską Konfederacją Pracodawców Prywatnych „Lewiatan” zrealizowano **program szkoleń** z zakresu transportu ręcznego, adresowanych do kadry kierowniczej placówek handlowych oraz pracowników zajmujących się w swojej pracy ręcznym przemieszczaniem ciężarów. W sieciach handlowych, głównie „Carrefour” i „Biedronka”, odbyło się 61 szkoleń dla 1 886 pracowników. Dodatkowo, w okręgowych inspektoratach pracy zorganizowano 22 szkolenia, seminaria i spotkania informacyjne dla pracodawców z sektora handlu.

Dla pracodawców budowlanych zorganizowano 52 szkolenia. Ważnym ich elementem była prezentacja praktycznych rozwiązań eliminujących lub ograniczających dźwiganie i ręczny transport ciężarów. **W szkoleniach uczestniczyło 2 395 pracodawców z branży budowlanej.** Inspektorzy pracy prowadzili równoległe akcję informacyjno-doradczą przekazując pracodawcom, osobom kierującym pracownikami oraz pracownikom ulotki i broszury wydane w ramach europejskiej kampanii kontrolno-informacyjnej nt. ręcznego przemieszczania ciężarów „Mniej dźwigaj”. Organizowali **spotkania z młodzieżą szkół budowlanych** poświęcone

problematyce eliminowania obciążeń układu mięśniowo-szkieletowego przy dźwiganiu i przenoszeniu ciężarów podczas prac w budownictwie. Dla młodzieży budowlanych szkół ponadgimnazjalnych zorganizowano konkurs „Mniej dźwigaj” w dwóch kategoriach: plakatu i prezentacji multimedialnej (OIP Katowice).

Działaniami edukacyjnymi w omawianym obszarze objęte zostały także **placówki ochrony zdrowia** – w 86 szkoleniach i seminariach wzięło udział łącznie 3 116 pracodawców i pracowników tych zakładów. Szczególną okazją do prezentacji doświadczeń w zakresie eliminacji lub ograniczania ręcznego przemieszczania ciężarów w ochronie zdrowia była konferencja nt. „Profilaktyka zagrożeń zdrowotnych pielęgniarek i położnych” zorganizowana w Malborku przez Okręgowy Inspektorat Pracy w Gdańsku, Wojewódzki Ośrodek Medycyny Pracy w Gdańsku, Okręgową Izbę Pielęgniarek i Położnych w Gdańsku.

Poza szkoleniami, Państwowa Inspekcja Pracy prowadziła skoordynowane działania kontrolno-prewencyjne w sektorach objętych kampanią. Jako dobry przykład takiego podejścia można wskazać działania podjęte w sieci sklepów należących do spółki Bresse Pol z Torunia. Inspektorzy pracy, na podstawie dokumentacji spółki, przeprowadzili analizę przyczyn wypadków we wszystkich 32 zarządzanych przez nią placówkach handlowych. Następnie wyselekcjonowano 9 sklepów, w których: zarejestrowano najwięcej wypadków przy pracy związanych z dolegliwościami układu mięśniowo-szkieletowego lub zatrudniano młodocianych w ramach nauki zawodu albo też zatrudniano jedynie kobiety. **Efektom działań inspektorów PIP w tych placówkach było m.in. wyposażenie sklepów w sprzęt ułatwiający transport ręczny** (np. pomosty robocze) oraz stanowiska kasowe dostosowane do wymagań przepisów. Pracownicy

obsługujący wózki elektryczne otrzymali specjalne buty ochronne. Dodać należy, iż dla 35 kierowników sklepów oraz przedstawicieli Zarządu Spółki Bresse Pol zorganizowano szkolenie, podczas którego przedstawiano *dobre praktyki* oraz udzielano porad służących rozwiązywaniu konkretnych problemów ochrony pracy w sklepach należących do Spółki.

Zagadnienia związane z kampanią „Mniej dźwigaj 2008” popularyzowane były podczas **68 targów i imprez branżowych**, w których brała udział Państwowa Inspekcja Pracy. W związku z kampanią, w prasie, radiu, telewizji i internecie ukazały się łącznie 154 informacje i audycje dotyczące tematyki ręcznego przemieszczania ciężarów. W okręgowych inspektoratach pracy odbyło się 29 konkursów i quizów dla młodzieży, w których wzięło udział 758 osób.

Na stronie internetowej Państwowej Inspekcji Pracy dostępne są informacje o kampanii, przepisach dotyczących transportu ręcznego oraz wydawnictwa dla sektorów handlu, budownictwa, transportu i ochrony zdrowia.

2. Kampania informacyjno-promocyjna „Ochrona pracy w rolnictwie indywidualnym”

Inspekcja pracy prowadzi konsekwentne działania, podnoszące poziom wiedzy i świadomości zagrożeń występujących przy pracach wykonywanych przez rolników indywidualnych i członków ich rodzin. W roku 2008 specjalistom z PIP udało się dotrzeć do znacznie większej liczby osób pracujących w rolnictwie. Przeprowadzono **ponad 14 tys. wizytacji gospodarstw rolnych i miejsc prowadzenia prac polowych** (o 48% więcej niż w roku 2007), gdzie pracowało łącznie 31,3 tys. rolników i członków ich rodzin.

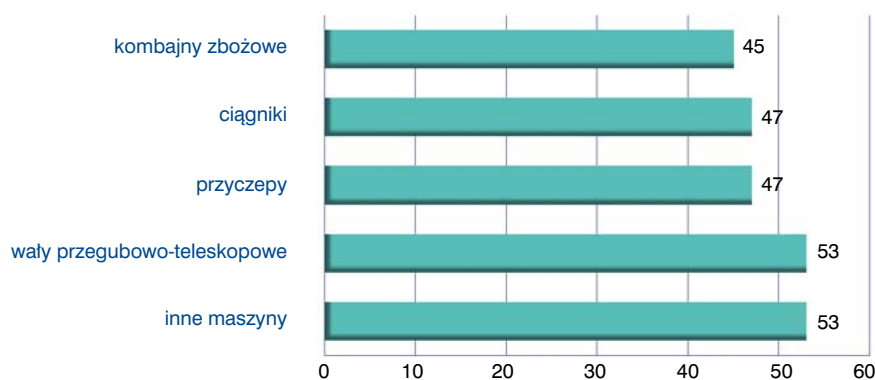
Wizytacje w rolnictwie indywidualnym w latach 2006–2008

Wizytacje w rolnictwie indywidualnym	2008	2007	2006
wizytacje ogółem, w tym:	14 352	9 679	10 620
– prac żniwnych	5 892	4 201	5 728
– innych prac polowych	1 867	981	860
wizytacje gospodarstw ogółem, w tym dotyczące:	6 593	4 497	4 032
– badania wypadków	157	125	102
– praktyk uczniowskich	161	61	101
– uczestniczących w konkursie „Bezpieczne gospodarstwo rolne”	1 138	1 092	1 399
liczba pracujących podczas wizytacji	31,3 tys.	9,8 tys.	11,4 tys.

Podczas wizytacji gospodarstw, miejsc prowadzenia prac polowych i transportowych pracownicy Inspekcji dokonali **przeгляdu stanu technicznego** 9,2 tys. ciągników, 8,8 tys. przyczep rolniczych, 3,9 tys. kombajnów oraz 9,3 tys. innych maszyn i urządzeń technicznych używanych przy pracach rolniczych (piły tarczowe do cięcia drewna, prasy do słomy, kosiarki, maszyny do zbioru roślin okopowych, opryskiwacze, rozrzutniki obornika). W rolnictwie nieustannie funkcjonuje duży odsetek maszyn, których zły stan techniczny może generować poważne zagrożenia dla użytkowników je rolników. **Co druga maszyna lub sprzęt rolniczy**

oceniona przez pracowników Inspekcji w trakcie wizytacji, posiadała uchybienia w stanie technicznym, mające wpływ na bezpieczeństwo obsługi. 70% ocenionych pił – maszyn powszechnie stosowanych w gospodarstwach rolnych – nie posiadało przede wszystkim osłon tarczy piły lub osłon napędu tarczy. **Co drugi ciągnik sprzęgnięty z maszyną nie posiadał wymaganej osłony wału przegubowo-teleskopowego**. 141 ciągników wykonanych było we własnym zakresie przez rolników (tzw. „samy”). Urządzenia te nie spełniały wymogów bhp i stwarzały bardzo duże zagrożenia wypadkowe.

Wykres 66. Odsetek maszyn rolniczych i urządzeń technicznych, w których stwierdzono uchybienia w zakresie bhp

Źródło: dane PIP.

W dalszym ciągu wysoki jest **poziom zagrożeń wynikających z nieprawidłowego transportu i poruszania się po drogach publicznych**. Zaobserwowano 925 przypadków (68% objętych oceną) transportu maszyn w pozycji roboczej (ponadwymiarowej, z wystającymi elementami ostrymi), prawie 740 przypadków braku sygnalizacji świetlnej (57%) oraz prawie 500 pojazdów nieposiadających homologacji (przyczepy-samoróbki).

Jednocześnie, z relacji pracowników Inspekcji wizytujących gospodarstwa wynika, że część rolników skorzystała ze środków unijnych przy zakupie maszyn, wymieniając tym samym stary sprzęt na nowszy, bezpieczniejszy, choć często wcześniej już używany.

Pozytywnym zjawiskiem jest fakt znacznego wyeliminowania wieloetapowego zbioru zbóż z użyciem wiązałek i kosiarek, na rzecz zbioru kombajnowego. Oznacza to zmniejszenie nakładów pracy ludzkiej, co powinno przełożyć się na zmniejszone ryzyko wypadkowe.

Problemem ciągle nierozwiązanym jest występowanie azbestu w środowisku wiejskim. Są to

głównie płyty azbestowo-cementowe, używane do pokryć dachowych budynków mieszkalnych i inwentarskich. Z obserwacji inspektorów pracy wynika, że świadomość zagrożeń kancerogennych ze strony azbestu jest niewielka, a powszechność jego występowania wskazuje na bardzo duże niebezpieczeństwo zachorowań rolników i ich rodzin w przyszłości. **O stopniu nieświadomości zagrożeń świadczy niefrasobliwość rolników we wtórnym wykorzystaniu azbestu do utwardzania dróg polnych, budowy wiat na podwórzach, czy napraw dachów innych budynków z użyciem narzędzi mechanicznych.**

Rolnictwo indywidualne jest dziedziną gospodarki, gdzie dość powszechnie powierza się dzieciom i nieletnim wykonywanie różnorodnych prac. Zjawisko to niesie ze sobą szereg zagrożeń dla ich zdrowia i życia. **Szczególnie rażące są przypadki dopuszczania nieletnich do wykonywania prac niebezpiecznych** – kierowania ciągnikami, oporządzania niebezpiecznych dużych zwierząt gospodarskich, pozostawiania w pobliżu pracujących – bez osłon – maszyn czy w trakcie zabiegów chemizacyjnych.

Państwowa Inspekcja Pracy, obok doradztwa realizowanego podczas wizytacji w gospodarstwach

twach rolnych, prowadzi **działalność o charakterze edukacyjnym dla społeczności wiejskiej** (dzieci i dorośli), w zakresie najczęściej występujących podczas pracy zagrożeń. Edukacji towarzyszą

konkursy (plastyczne, olimpiady wiedzy) oraz inne formy interaktywne mające na celu budowanie zainteresowania i zaangażowania na rzecz ochrony pracy i zdrowia.

Wybrane działania edukacyjne i promocyjne w rolnictwie indywidualnym w latach 2006–2008

Wybrane działania edukacyjne i promocyjne w rolnictwie indywidualnym	2008	2007	2006
Spotkania szkoleniowe dla rolników – uczestnicy szkoleń	798 18,6 tys.	454 14,5 tys.	404 11,4 tys.
Spotkania szkoleniowe u rolników prowadzących praktyczną naukę zawodu – uczestnicy szkoleń	75 1 294	43 943	34 757
Wykłady w szkołach o profilu rolniczym – uczestnicy wykładów	242 9,2 tys.	272 10,3 tys.	232 8,4 tys.
Konkursy o tematyce bhp dla rolników – uczestnicy	127 6,2 tys.	104 4,4 tys.	95 4,3 tys.
Olimpiady i konkursy nt. wiedzy o bhp wśród młodzieży i dzieci wiejskich – uczestnicy	301 31,8 tys.	289 32,5 tys.	213 28,6 tys.
Konkursy plastyczne dla dzieci wiejskich – uczestnicy	198 21,2 tys.	183 16,8 tys.	142 19,8 tys.

Ponad połowę ze zorganizowanych spotkań szkoleniowych dla społeczności wiejskiej pracownicy Inspekcji Pracy przeprowadzili samodzielnie. Ponadto współuczestniczyli w organizacji szkoleń w szczególności z Kasą Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Ośrodkami Doradztwa Rolniczego, Stowarzyszeniami Rolników.

W czasie ww. **spotkań z rolnikami** poruszane były szeroko zagadnienia bezpieczeństwa podczas prac z użyciem środków ochrony roślin, właściwych zachowań podczas prac transportowych oraz problem bezpieczeństwa dzieci w gospodarstwach rolnych. Omawiano również kwestie związane ze zdrowiem – dotyczące zabezpieczania i usuwania azbestu z gospodarstw, dolegliwości mięśniowo-szkieletowych oraz chorób zawodowych.

Państwowa Inspekcja Pracy prowadziła także działania zachęcające rolników do poprawy stanu technicznego maszyn rolniczych, współuczestnicząc w akcjach wymiany starych osłon wałków odbioru mocy ciągników (w liczbie ponad 150 sztuk) oraz organizując pokazy bezpiecznej obsługi ciągników i agregowanych maszyn, pilarek, pił łańcuchowych (łącznie dla 1,5 tys. rolników i uczniów szkół rolniczych).

W roku 2008 zorganizowano o ponad 75% więcej spotkań z rolnikami niż w roku 2007, przeszkalając blisko 28% więcej rolników. Dzięki zaangażowaniu softysów w realizację spotkań oraz rozszerzeniu współpracy z partnerami społecznymi na poziomie regionalnym – w ramach Powiatowych Komisji ds. BHP w Rolnictwie – możliwe było zgromadzenie chętnych

do przekazania im elementarnej wiedzy w zakresie bezpieczeństwa pracy i przebywania na wsi.

Wspólnie z KRUS i samorządami terytorialnymi zorganizowano **kolejną edycję konkursu „Bezpieczne Gospodarstwo Rolne”**. Gospodarstwa biorące udział w konkursie są przykładem dla innych rolników, wzorem do naśladowania i często służą jako gospodarstwa pokazowe w trakcie pogadanek i szkoleń przeprowadzanych przez pracowników inspekcji.

Od wielu lat Państwowa Inspekcja Pracy prowadzi działania edukacyjne skierowane do młodego pokolenia, które są długoterminową inwestycją w standardy bezpieczeństwa pracy na wsi. Przedsięwzięcia tego rodzaju organizowane są przy udziale i wsparciu szerokiego grona podmiotów działających w środowisku wiejskim.

Z pomocą nauczycieli szkół podstawowych i gimnazjów przeprowadzono w 2008 roku **pogadanki dla ponad 32 tys. dzieci**. Ponadto pracownicy inspekcji zorganizowali 500 konkursów (olimpiad, konkursów wiedzy i konkursów plastycznych) dla prawie 53 tys. dzieci i młodzieży wiejskiej. Prowadzono również działania w miejscach wypoczynku dzieci – kolonii letnich, zimowisk, wypoczynku organizowanego w ramach Nieobozowej Akcji Letniej przez ZHP i ZHR. W trakcie 185 spotkań przeprowadzono pogadanki i prelekcje na tematy związane z bezpieczeństwem na wsi, połączone z zaprezentowaniem wykazu prac, których nie mogą wykonywać dzieci na wsi i projekcją filmów o tematyce bhp – łącznie dla

Ilustracja 2. Spotkanie młodzieży wiejskiej z inspektorami PIP (lato 2008)

6,7 tys. dzieci (harcerzy, dzieci wiejskich – uczestników kolonii i obozów).

Wśród pozostałych działań Państwowej Inspekcji Pracy w omawianym obszarze, należy również wymienić **organizowanie punktów wystawienniczych i punktów porad** w trakcie wiejskich imprez masowych, tj. na targach, pokazach maszyn, wystawach, *dniach otwartych* itp. W sumie 264 stoiska PIP odwiedziło, szacunkowo, 60 tys. osób; udzielono ponad 8,5 tys. porad z zakresu technicznego bezpieczeństwa pracy.

PIP propaguje idee bezpieczeństwa pracy w wsi także poprzez **wydawanie broszur** i ulotek kolportowanych przez pracowników inspekcji podczas wizytacji, szkoleń, spotkań, oraz udostępnianych w urzędach gmin i wiejskich parafiach. Materiały informacyjne i szkoleniowe przesyłane są również do redakcji gazet, celem dotarcia do jeszcze większej liczby osób. Z uwagi na niewielkie środki finansowe, nakład wydawanych broszur i ulotek nie pokrywa zapotrzebowania na te materiały; dlatego niezwykle istotna jest współpraca PIP z mediami – rozgłościami radiowymi, redakcjami gazet, stacjami telewizji regionalnych i ogólnokrajowych.

W roku 2008 ukazało się 211 **publikacji prasowych** poświęconych tematyce bezpieczeństwa

i higieny pracy w rolnictwie indywidualnym (w tym np. wywiady z inspektorami pracy, teksty Apeli Głównego Inspektora Pracy, czy Wykazu Prac Wzbronionych Dzieciom). W telewizjach regionalnych, kablowych i kilkakrotnie w sieci ogólnopolskiej ukazały się felietony i wywiady w łącznej liczbie 44. Za pośrednictwem radia nadano 138 audycji, poświęconych propagowaniu zasad bezpieczeństwa podczas prac w gospodarstwie rolnym.

Dużym zainteresowaniem cieszą się strony internetowe Państwowej Inspekcji Pracy – **witryny poświęcone rolnictwu odnotowały ponad 145 tys. odwiedzin.**

Podsumowując działania PIP na rzecz ochrony pracy w rolnictwie indywidualnym należy stwierdzić, że przy braku możliwości nadzoru nad pracą wykonywaną w gospodarstwach rolników indywidualnych, konieczne jest wzmacnianie działań promocyjnych o największym zasięgu oddziaływania, przy zaangażowaniu partnerów instytucjonalnych i medialnych, w tym w szczególności:

- kontynuowanie działań zapobiegawczych w środowisku rolników indywidualnych, we współpracy z partnerami reprezentowanymi w komisjach ds. bezpieczeństwa i higieny pracy w rolnictwie, a także poszukiwanie nowych partnerów zainteresowanych poprawą warunków pracy polskich rolników;

Ilustracja 3. Publikacja PIP we współpracy z Komendą Główną Policji oraz Państwową Strażą Pożarną

- większe niż dotychczas angażowanie mediów w promocję ochrony pracy na wsi, w tym włączenie się telewizji publicznej w podejmowanie działań non-profit adresowanych do rolników indywidualnych,
- dalsze prowadzenie szeroko zakrojonych działań uświadamiających zagrożenia, adresowanych do młodzieży i dzieci wiejskich; zwiększenie atrakcyjności spotkań poprzez np. przygotowanie lub adaptację filmów popularyzujących bezpieczne zachowania,
- zwiększenie środków finansowych przeznaczonych na druk i dystrybucję publikacji Państwowej Inspekcji Pracy, przy wykorzystaniu funduszu prewencyjnego ZUS i KRUS,
- opracowanie sposobu szerszego monitorowania zagrożeń wypadkowych i samych wypadków w środowisku wiejskim, z uwagi na zmienione przepisy w zakresie odszkodowań z tytułu wypadku przy pracy dla członków rodziny rolnika (brak ośrodka mającego możliwość ewidencjonowania wypadków wśród dzieci wiejskich).

W przyszłości niezbędne wydaje się stworzenie mechanizmu finansowego stymulującego poprawę warunków pracy w rolnictwie, na przykład poprzez modyfikację założeń przyznawania pomocy publicz-

nej ze środków UE dla rolników indywidualnych, tak aby jej otrzymanie uzależnione było od faktycznego spełnienia przez gospodarstwo – ubiegające się o dopłaty – podstawowych wymogów w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy.

3. Program informacyjno-educacyjny „Kultura bezpieczeństwa”

W 2008 roku zakończona została II edycja programu edukacyjnego „Kultura bezpieczeństwa”, realizowanego przez Państwową Inspekcję Pracy w szkołach ponadgimnazjalnych, w ramach którego wykorzystywano m.in. materiały edukacyjne Centralnego Instytutu Ochrony Pracy – Państwowego Instytutu Badawczego oraz materiały własne. Celem działań prowadzonych od 2006 roku jest informowanie młodych ludzi o różnorodnych aspektach prawnej ochrony pracy oraz edukacja młodzieży w dziedzinie zagrożeń zawodowych. W roku szkolnym 2007/2008 **do programu przystąpiło 317 placówek** (szkół ponadgimnazjalnych) ze wszystkich regionów Polski – najwięcej z województw: podkarpackiego, lubuskiego, zachodniopomorskiego oraz pomorskiego.

W okresie tym w realizację programu **zaangażowało się 802 nauczycieli** (w tym 179, którzy kontynuowali prowadzenie zajęć z młodzieżą już drugi rok). Przez okres od października 2007 do końca kwietnia 2008 roku we wspomnianych szkołach odbyło się 2 901 lekcji, na których uczniowie mogli się zapoznać z zagadnieniami dotyczącymi bezpieczeństwa i higieny pracy oraz prawnej ochrony pracy. Z dokumentacji przekazanej ze szkół wynika, że w lekcjach tych uczestniczyło **ponad 44 tys. uczniów**, najwięcej w województwach: pomorskim (5 470), łódzkim (4 780), lubuskim (3 768) i warmińsko-mazurskim (3 707). Przy przygotowaniu zajęć z młodzieżą, nauczyciele korzystali z pomocy inspektorów pracy oraz pracowników merytorycznych inspekcji. Ponad 250 lekcji zostało przeprowadzonych z udziałem pracownika PIP.

Nauczyciele, którzy zaangażowali się w realizację programu, otrzymali od Państwowej Inspekcji Pracy specjalne świadectwa. Warunkiem ich otrzymania było przeprowadzenie i udokumentowanie przynajmniej dwóch lekcji o tematyce bhp lub prawa pracy, a także – w przypadku nauczycieli po raz pierwszy biorących udział w programie „Kultura bezpieczeństwa” – odesłanie do Państwowej Inspekcji Pracy ankiety oceniającej program edukacyjny. Warunki te spełniło 721 nauczycieli, którzy w maju 2009 r., podczas *dni otwartych* organizowanych w okręgowych inspektoratach pracy, odebrali świadectwa uczestnictwa w programie. *Dni otwarte* były dodatkową okazją do spotkań z młodzieżą i prezentowania tematyki bhp,

a także zagadnień związanych z podejmowaniem pierwszej pracy. **W spotkaniach tych wzięło udział 3 773 nauczycieli i uczniów ze szkół ponadgimnazjalnych.**

W związku z dużym zainteresowaniem działaniami adresowanymi do młodzieży, w okręgowych inspektoratach pracy zorganizowano w 2008 roku **134 dodatkowe szkolenia i spotkania łącznie dla 6 528 uczniów i studentów.** Przedstawiciele Państwowej Inspekcji Pracy wzięli również udział w 84 imprezach (targi, dni kariery), podczas których przekazywali wydawnictwa PIP przygotowane specjalnie dla młodzieży oraz udzielali porad prawnych dla młodych ludzi podejmujących pierwszą pracę. Przeprowadzono także **17 konkursów** (wiedzy, plastycznych, fotograficznych) dla młodzieży szkolnej.

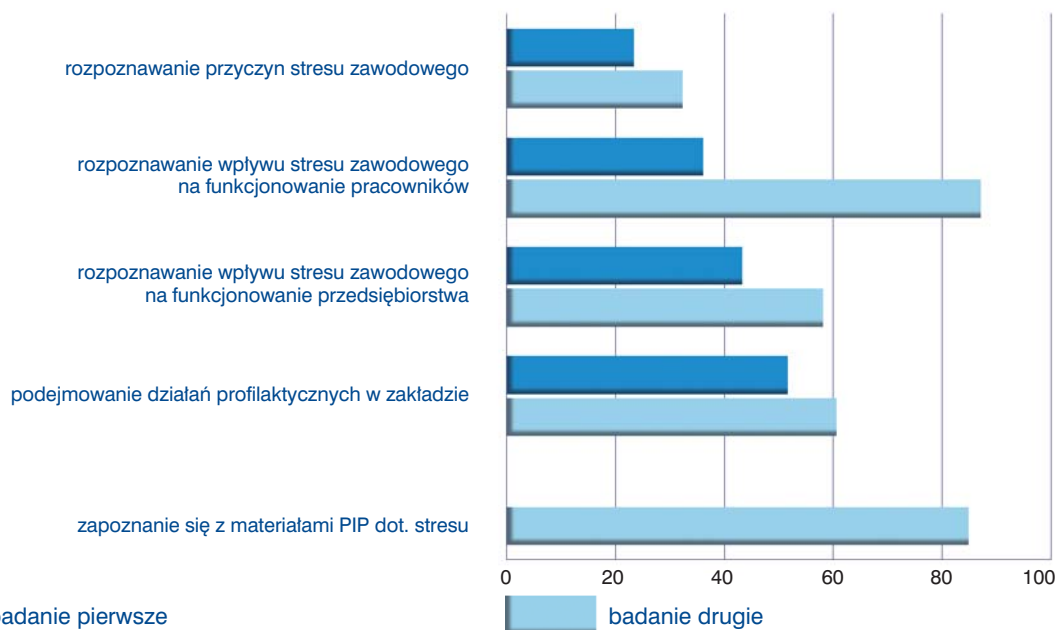
Informacje dotyczące kierowanych do młodzieży działań PIP popularyzowane były za pośrednictwem mediów. W **mediach lokalnych** ukazało się 147 informacji (56 w prasie, 52 w radiu, 19 w telewizjach regionalnych, a także 20 za pośrednictwem stron internetowych lokalnych partnerów inspekcji).

Warto zaznaczyć, że w 2008 roku w działania związane z realizacją programu edukacyjnego „Kultura bezpieczeństwa” oraz inne przedsięwzięcia adresowane do młodzieży, w okręgowych inspektoratach pracy zaangażowanych było 81 inspektorów i pracowników merytorycznych.

4. Program prewencyjny „Zapobieganie negatywnym skutkom przeciążenia psychicznego i stresu w miejscu pracy”

Rok 2008 był trzecim rokiem realizacji programu pn. „Zapobieganie negatywnym skutkom przeciążenia psychicznego i stresu w miejscu pracy”. W okręgowych inspektoratach pracy przeprowadzono łącznie 186 szkoleń dla 6 661 osób, w tym dla 5 237 pracodawców, pracowników i specjalistów służby bhp z bankowości i finansów, administracji, agencji outsourcingowych i pracy tymczasowej, a także dla ponad 1 400 przedstawicieli zakładów innych branż, którzy zgłosili akces do programu.

Wykres 67. Znajomość problematyki stresu wśród pracodawców (w %)

Źródło: dane PIP.

Z badań ankietowych przeprowadzonych podczas realizacji programu wynika, że pracodawcy najslabiej rozpoznają przyczyny stresu zawodowego, nieco lepiej orientują się w problematyce wpływu stresu na funkcjonowanie zatrudnionych pracowników, zaś najlepiej rozpoznają wpływ stresu na funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Należy zarazem podkreślić, że **grupa pracodawców uczestnicząca**

w programie w roku 2008 wykazała się znacznym wzrostem poziomu wiedzy dotyczącej rozpoznawania wpływu stresu na funkcjonowanie pracowników – osiągając poziom 87,1% w dniu zakończenia programu. Różnica pomiędzy grupą pracodawców badanych w roku 2008 a grupami pracodawców z lat poprzednich, wyniosła w tym zakresie aż +41%. Wynik ten może być efektem większego uwrażliwie-

nia na potrzeby pracowników oraz zintensyfikowania działań szkoleniowych prowadzonych przez inspekcję pracy. Obliczony na tej podstawie wskaźnik skuteczności działań edukacyjnych PIP w 2008 r. wyniósł 20,1% i był wyższy niż w roku poprzednim o 12%.

W roku sprawozdawczym pracownicy Sekcji Prewencji i Promocji OIP przeprowadzili – wspólnie z pracodawcami, pracownikami oraz specjalistami służb bezpieczeństwa i higieny pracy – **oceny stresogenności cech pracy w 71 zakładach**. Do oceny przystąpiły m.in. areszty śledcze i zakłady karne, urzędy wojewódzkie, miast i gmin, banki spółdzielcze, prokuratura, sąd okręgowy, komenda straży miejskiej, szpital, zakłady produkcyjne oraz agencje pośrednictwa pracy. Łącznie, w 2008 roku, ocenie poddanych zostało ponad 230 rodzajów stanowisk pracy.

Na podstawie wyników ocen stresogenności cech pracy, pracodawcy zobowiązywali się do podjęcia we własnych zakładach działań profilaktycznych oraz poinformowania o tym inspekcji pracy. Wśród tych działań do najpowszechniejszych należały: uwzględnienie problematyki stresu w zakładowych szkoleniach bhp dla ogółu pracowników, organizowanie specjalnych szkoleń dla grup pracowników narażonych na najwyższy poziom stresu oraz zwiększenie kompetencji kadr kierowniczych w zarządzaniu firmą.

Część przedsiębiorstw, realizując wnioski profilaktyczne, podjęła konkretne działania naprawcze (w tym dostosowujące zakład do przepisów prawa pracy), polegające m.in. na ustaleniu zakresów czynności, zasad nagradzania i awansowania pracowników, racjonalizacji planowania zadań, jak również – co warto szczególnie podkreślić – zwiększeniu stanu zatrudnienia do poziomu umożliwiającego lepszą organizację pracy. W przypadku zakładów produkcyjnych działania te uzupełniane były o: unowocześnianie parku maszynowego, instalowanie ochron zbiorowych, przeprowadzanie pomiarów czynników szkodliwych na stanowiskach pracy czy wyposażanie pracowników w środki ochrony indywidualnej.

Rok 2008 przyniósł znaczny **wzrost zainteresowania programem ze strony pracodawców**. Należy stwierdzić, iż coraz więcej z nich, uznając podjęcie programu za celowe i uzasadnione (również korzyścią finansową), przeprowadza ocenę stresogenności cech pracy oraz poprawia warunki pracy w dążeniu do osiągnięcia dobrostanu psychofizycznego pracowników i zwiększenia efektywności przedsiębiorstwa. Więcej informacji na temat programu znaleźć można na witrynie: www.pip.gov.pl/stres_w_pracy.

5. Program prewencyjny „Przestrzeganie prawa pracy w mikroprzedsiębiorstwach”

Dotychczasowe wyniki działalności kontrolno-prewencyjnej PIP wskazują, iż dla dużej grupy mikroprzedsiębiorstw (firm zatrudniających poniżej 10 osób) spełnianie wymagań przepisów bhp jest wciąż poważnym problemem, ze względu na niski poziom wiedzy w tym zakresie, brak lub niewłaściwe urządzenia ochronne, słabe kwalifikacje zawodowe zatrudnionych pracowników.

Celem programu PIP, adresowanego do tej grupy przedsiębiorstw, jest ułatwienie pracodawcom dostosowania firmy do obowiązujących przepisów bhp – poprzez udostępnienie prostych materiałów informacyjno-edukacyjnych oraz bieżącą merytoryczną pomocą ze strony inspekcji. Podstawowym narzędziem do przeprowadzenia samooceny w zakresie przestrzegania przepisów bhp jest przygotowywana przez PIP Lista kontrolna z komentarzem, jako materiał pomocniczy do identyfikacji podstawowych problemów bhp w zakładzie i określenia działań naprawczych. Należy zaznaczyć, że **przez cały czas realizacji programu pracodawcy korzystali z eksperckiej pomocy inspektorów pracy**, udzielających im praktycznych wskazówek i porad.

W 2008 roku udział w programie zadeklarowało 1 000 pracodawców, a 397 po zrealizowaniu założonego celu programu uzyskało Dyplom Państwowej Inspekcji Pracy (w 2007 r. okręgowi inspektorzy pracy przyznali 160 dyplomów). **Uhonorowani pracodawcy doprowadzili w wyniku konkretnych działań organizacyjno-technicznych do wyraźnej poprawy bezpieczeństwa i higieny pracy w swoich firmach**. Wśród wyróżnionych dyplomem dominowali pracodawcy prowadzący firmy: budowlane, motoryzacyjne, metalowe, produkcji drewna, świadczące usługi fryzjerskie oraz handlowe. **Bardzo pozytywnym zjawiskiem jest wyjątkowo duży w 2008 r. udział w programie takich firm, które nie były wcześniej kontrolowane przez PIP** (35%; w poprzednich latach ok.15%).

Pracodawcy wskazują następujące przesłanki swojej decyzji o udziale w programie:

- możliwość poprawy warunków pracy w przedsiębiorstwie – bez konieczności egzekwowania jej przez PIP środkami prawnymi oraz sankcjami karnymi;
- możliwość korzystania z bezpłatnych szkoleń, materiałów informacyjno-edukacyjnych oraz praktycznej pomocy inspektorów (porady, wizytacje, sugestie dotyczące przyjętych rozwiązań technicznych);
- uzupełnienie wiedzy o przepisach bezpieczeństwa pracy, które ulegały częstym zmianom.

Natomiast pracodawcy, którzy nie zdecydowali się na udział w programie lub zrezygnowali w trakcie jego trwania, motywowali to najczęściej brakiem czasu, problemami finansowymi oraz – mimo wszystko – obawami przed kontaktem z PIP, którą kojarzą jako organ wyłącznie kontrolny. Wśród pracodawców, którzy zdobyli Dyplom PIP, część wskazywała na trudności z wykorzystaniem „poprawionego wizerunku” w bieżącej działalności gospodarczej (np. ze względu na brak w przetargach kryteriów preferujących firmy pracujące bezpiecznie, brak możliwości obniżenia składki ZUS na ubezpieczenie wypadkowe). Niemniej, zdecydowana większość spośród pracodawców-zdobywców Dyplomu PIP potwierdziła, że udział w programie przyczynił się do zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków pracy zatrudnionym w ich zakładach pracownikom.

6. Kampania informacyjno-promocyjna „Ocena ryzyka zawodowego”

W roku sprawozdawczym Państwowa Inspekcja Pracy włączyła się – w przewidzianą na dwa lata (2008–2009) – kampanię informacyjno-promocyjną na rzecz oceny ryzyka zawodowego, **realizowaną pod auspicjami Europejskiej Agencji Bezpieczeństwa i Zdrowia w Pracy w Bilbao**. Na bazie materiałów opracowanych na potrzeby kampanii (m.in. modułu szkoleniowego dla pracodawców) przeprowadzono w całym kraju ponad 200 przedsięwzięć o charakterze szkoleniowym dla ok. 6 250 osób. Adresatami **szkoleń** byli przede wszystkim pracodawcy (głównie z małych zakładów) lub osoby kierujące pracownikami, przedstawiciele służb bhp, społeczni inspektorzy pracy.

Ważnym wydarzeniem w kampanii była **konferencja** pt. „Praktyczne aspekty oceny ryzyka zawodowego w budownictwie”, zorganizowana w siedzibie Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie we wrześniu 2008 r. przez Ogólnopolskie Stowarzyszenie Pracowników Służby BHP (Oddział w Olsztynie), przy wydatnej pomocy Centralnego Instytutu Ochrony Pracy – PIB (koordynatora polskiej kampanii dotyczącej ryzyka zawodowego w budownictwie) oraz Okręgowego Inspektoratu Pracy w Olsztynie. Partnerami organizatorów konferencji były przedsiębiorstwa województwa warmińsko-mazurskiego: ławskie Przedsiębiorstwo Budowlane „IBP” Sp. z o.o. w Ławie oraz „Przemysłówka” PBH Holding Sp. z o.o. z Olsztyna. Konferencja adresowana była do małych i średnich firm budowlanych oraz specjalistów bhp.

Wydano **materiały pomocnicze** na temat oceny ryzyka, w tym dot. ręcznego przemieszczania ciężarów (metody MAC i KIM). Uruchomiono witrynę z informacjami na temat oceny ryzyka zawodowego.

Kampania realizowana była w korelacji z działaniami kontrolnymi. Świadomość pracodawców – zwłaszcza właścicieli małych firm w kwestii potrzeby przeprowadzania oceny ryzyka zawodowego pozostaje niska, podobnie jak poziom wiedzy o sposobach dokonywania tej oceny. Przeszkodą dla prowadzenia skutecznych działań prewencyjnych jest brak w polskim systemie prawnym mechanizmu prawno-finansowego, który skłaniałby pracodawcę do dokonania prawidłowej oceny ryzyka zawodowego.

7. Działania wspomagające kontrole z zakresu spełniania wymagań minimalnych dot. bhp

W roku sprawozdawczym kontynuowano przedsięwzięcia informacyjno-promocyjne, wspomagające działalność kontrolną w zakresie spełniania minimalnych wymagań bhp dotyczących użytkowania maszyn i innych urządzeń technicznych. Uzasadnieniem tej formy działalności jest wciąż niski poziom wiedzy pracodawców o ogólnych zasadach redukcji ryzyka przy maszynach oraz praktycznych rozwiązaniach, umożliwiających dostosowanie ich do obowiązujących minimalnych wymagań.

Działania wśród pracodawców poprzedzono poinformowaniem **mediów regionalnych** o problematyce zagrożeń zawodowych przy obsłudze maszyn w zakładach produkcyjnych i usługowych, minimalnych wymaganiach oraz obowiązkach pracodawców w tym zakresie. Na **stronach internetowych** okręgowych inspektoratów pracy umieszczono informacje o prowadzonych przez PIP działaniach oraz „linki” do stron Głównego Inspektoratu Pracy, zawierających teksty wydawnictw PIP, w tym broszurę „Sprzęt roboczy – minimalne wymagania” (wraz z listą kontrolną do samooceny bezpieczeństwa i warunków pracy), a także 9 ulotek o praktycznych sposobach dostosowania do wymagań bhp najbardziej niebezpiecznych maszyn. Wystosowano zaproszenia do udziału w szkoleniach i seminariach, adresowane do pracodawców z branż charakteryzujących się dużą wypadkowością przy obsłudze maszyn i innych urządzeń technicznych, w szczególności – produkcji drewna i wyrobów z drewna oraz metali i wyrobów metalowych.

W ramach realizacji programu promocyjnego odbyło się 11 **szkoleń** (dla 310 pracodawców) poświęconych wyłącznie tematyce spełniania minimalnych wymagań bhp przy użytkowaniu maszyn. Ponadto przeprowadzono **wykłady** w tym zakresie w czasie 61 innych szkoleń, dotyczących przestrzegania prawa w mikroprzedsiębiorstwach i firmach budowlanych (dla ok. 1 300 przedstawicieli pracodawców).

Wśród uczestników spotkań i seminariów upowszechniano ankiety do rejestrowania działań dostosowawczych do minimalnych wymagań bhp przy użytkowaniu maszyn. Część pracodawców poinformowała jednostki PIP o podjętych działaniach. Z informacji tych wynikało, że przedsięwzięcia dostosowawcze dotyczyły głównie układów sterowania oraz instalacji prawidłowych osłon i urządzeń ochronnych.

W następnych latach PIP będzie kontynuować:

- działania promocyjne (we współpracy ze wszystkimi partnerami społecznymi oraz instytucjami zainteresowanymi powyższą problematyką) w celu przybliżenia zagadnienia „minimalnych wymagań” jak najszerszej grupie pracodawców,
- fachowe poradnictwo w zakresie skutecznego ograniczania poziomu ryzyka zawodowego przy użytkowaniu maszyn podczas pracy.

8. Popularyzacja zagadnień ochrony pracy

A. Działalność wydawnicza

Państwowa Inspekcja Pracy, popularyzując wiedzę z zakresu ochrony pracy i upowszechniając przykłady *dobrych praktyk* przygotowuje i publikuje wydawnictwa skierowane zarówno do pracowników, pracodawców, kadry zarządzającej, jak i do partnerów społecznych oraz rolników. **W 2008 roku wydano 40 pozycji – ulotek, broszur, plakatów – w łącznym nakładzie 445 tys.** (w poprzednim roku: 313,4 tys.) egzemplarzy. Pod względem liczby tytułów jest to wynik podobny do ubiegłorocznego, a pod względem nakładu wyższy o 41%. Na szczególną uwagę zasługują pakiet pięciu wydawnictw z cyklu „Mniej dźwigaj” przygotowany w związku z europejską kampanią informacyjno-kontrolną. Wydawnictwa te ukazały się nakładem partnerów zagranicznych w 25 wersjach krajowych – w kilkunastu językach europejskich.

Publikacje PIP rozpowszechniane są nieodpłatnie. Udostępnianiem ich zajmują się okręgowe inspektoraty pracy. Wydawnictwa trafiły do rąk odbiorców – uczestników programów prewencyjnych, szkoleń, kontrolowanych pracodawców, osób zainteresowanych poradnictwem ze strony inspekcji, rolników indywidualnych i ich rodzin. **Część nakładu przekazana została bezpośrednio partnerom społecznym: związkowcom i organizacjom pracodawców.** Wszystkie publikacje Państwowej Inspekcji Pracy umieszczane są w pełnej wersji na stronie internetowej www.pip.gov.pl, jako pliki gotowe do pobrania.

Kontynuowano wydawanie publikacji wewnętrznych skierowanych głównie do kadry inspek-

torskiej: miesięcznika „Inspektor Pracy” w nakładzie 2 900 egz. oraz wychodzących kwartalnie „Zeszytów Inspektora Pracy”, zawierających przepisy prawa pracy, ich omówienia i materiały metodyczne pomocne w pracy inspektora.

Od 1999 roku funkcjonuje **strona internetowa www.pip.gov.pl** (również w wersji angielskiej). Znaleźć na niej można m.in. bieżące informacje o działalności urzędu, w tym informacje o konkursach i programach prewencyjnych, pełne teksty wydawnictw PIP, odpowiedzi na najczęściej powtarzające się pytania kierowane do inspekcji, a także informacje o kontrolach przynoszących wymierne efekty. Pod koniec 2008 roku polska wersja strony zawierała ponad tysiąc dostępnych podstron i blisko 400 plików do pobrania w formacie pdf. W 2008 roku odnotowano 1,7 mln wejść na ww. stronę, co oznacza stałą tendencję wzrostową. Oprócz strony głównej, dostępne są także strony okręgowych inspektoratów pracy. Średnio odnotowujemy rocznie kilkadziesiąt tysięcy wejść na każdą z nich. Internauci poszukują aktualnych informacji o działalności PIP w danym regionie. Państwowa Inspekcja Pracy, zgodnie z ustawą o dostępie do informacji publicznej, prowadzi również elektroniczny Biuletyn Informacji Publicznej.

B. Organizacja konkursów

Celem organizacji konkursów jest popularyzowanie wiedzy na temat bezpieczeństwa i prawa pracy, a także wskazywanie prawidłowych i najlepszych wzorców jej zastosowania.

Organizację każdego konkursu poprzedzają działania promocyjne podejmowane wspólnie z partnerami społecznymi i instytucjonalnymi oraz za pośrednictwem środków masowego przekazu. Liczba konkursów i ich uczestników wzrasta z roku na rok. W roku 2008 zorganizowano **162 konkursy, w tym 6 ogólnopolskich.** Wśród inicjatyw ogólnopolskich wiodącą pozycję ma **konkurs „Pracodawca – organizator pracy bezpiecznej”.** Jego celem jest wskazanie najlepszych polskich przedsiębiorstw, które mogą być stawiane za przykład do naśladowania w kwestiach bezpieczeństwa i ochrony zdrowia pracowników. Przedsiębiorstwa te wyróżniają się troską o ograniczanie zagrożeń, traktując sprawy bezpieczeństwa i higieny pracy jako jeden z obszarów objętych systemem zarządzania firmą, konsekwentnie współdziałając z pracownikami na rzecz podnoszenia standardów ochrony pracy. W 2008 roku chęć udziału w tym konkursie wyraziło 249 pracodawców. Do centralnego etapu okręgowi inspektorzy pracy wytypowali 40 firm. Spośród nich eksperci z Państwowej Inspekcji Pracy oraz przedstawiciele najważniejszych stowarzyszeń branżowych, takich jak Business Centre Club, Konfederacja Pracodaw-

ców Polskich, Polska Konfederacja Pracodawców Prywatnych „Lewiatan” i Związek Rzemiosła Polskiego wybrali najlepsze.

Dnia 25 listopada na uroczystej gali w Muzeum Kolekcji im. Jana Pawła II w Warszawie, dziewięciu pracodawców uhonorowanych zostało statuetką MECUM TUTISSIMUS IBIS, a trzech pracodawców otrzymało wyróżnienia. Laureaci konkursu wpisani zostali na **Złotą Listę Pracodawców**.

Pozostałe konkursy ogólnopolskie to „Konkurs wiedzy o zasadach bhp dla młodzieży z zakładów rzemieślniczych” – współorganizowany ze Związkiem Rzemiosła Polskiego oraz Ministerstwem Edukacji Narodowej; „Bezpieczna Budowa”; konkurs o tytuł „Najaktywniejszego zakładowego społecznego inspektora pracy”; „Bezpieczna Piekarnia” – współorganizowany w ramach Międzynarodowych Targów Chleba w Jaworze oraz konkurs „Bezpieczne Gospodarstwo Rolne” – współorganizowany razem z KRUS, ANR i innymi partnerami.

Ilustracja 4. Laureaci konkursu „Pracodawca – organizator pracy bezpiecznej” w 2008 roku

C. Udział w targach

W 2008 roku zorganizowano 233 stoiska informacyjne poza siedzibami okręgowych inspektoratów pracy, w tym stoiska informacyjne podczas targów i wystaw branżowych. Do największych targów, w których brała udział Państwowa Inspekcja Pracy należały m.in. Międzynarodowe Targi Budownictwa BUDMA, Targi SAWO, Targi POLAGRA-PREMIERY oraz Targi POLAGRA-FARM. Targi były doskonałą okazją do podsumowania konkursów i wręczenia nagród. Na targach POLAGRA-PREMIERY odbył się finał konkursu „Bezpieczne Gospodarstwo Rolne”. W trakcie targów pracownicy inspekcji prowadzili tematyczne seminaria, konferencje i odczyty, udzielali porad prawnych i udostępniali specjalistyczne publikacje.

D. Szkolenia dla partnerów społecznych

Wzorem lat poprzednich, działalność edukacyjna adresowana do związków zawodowych oraz przedstawicieli organizacji pracodawców realizowana była

Ilustracja 5. Targi POLAGRA 2008 – stoisko PIP

na szczeblu centralnym i regionalnym. **Centralnie zorganizowano 5 szkoleń dla 150 działaczy i ekspertów związkowych** – przedstawicieli NSZZ Solidarność, OPZZ oraz Forum Związków Zawodowych.

Na szczeblu regionalnym odbyło się 286 spotkań, w których uczestniczyło 8 645 związkowców,

w tym 2 934 społecznych inspektorów pracy. Tradycyjnie już, najliczniej uczestniczyli w szkoleniach przedstawiciele największych central związkowych. W 2008 roku 91% uczestników ww. szkoleń było członkami NSZZ Solidarność, OPZZ (m.in. Związku Nauczycielstwa Polskiego, Związku Zawodowego Budowlani, Związku Zawodowego Pracowników Ochrony Zdrowia i Pomocy Społecznej) oraz Forum Związków Zawodowych (m.in. Związku Zawodowego Inżynierów i Techników, Ogólnopolskiego Związku Zawodowego Pielęgniarek i Położnych, NSZZ Pracowników Policji).

Odbyły się również szkolenia dla organizacji pracodawców. **W 106 spotkaniach udział wzięło 3 175 przedstawicieli organizacji pracodawców.** We współpracy z instytucjami samorządowymi i terytorialnymi strukturami administracji rządowej zorganizowano **szkolenia m.in. dla pracowników administracji, studentów, pracowników służb bhp.** W 127 spotkaniach udział wzięło 4 733 osoby.

Podczas szkoleń dużo uwagi poświęcono przestrzeganiu przepisów prawa pracy w świetle kontroli PIP; omawiano problemy związane z wypłacaniem wynagrodzeń i innych świadczeń pracowniczych, a także z czasem pracy – zasadami jego rozliczania. Uczestników szkoleń interesowały także najnowsze rozwiązania prawne w zakresie bhp oraz problematyka minimalnych wymagań w odniesieniu do maszyn i urządzeń technicznych. Niezmiernie dużym zainteresowaniem cieszyły się zajęcia dotyczące uprawnień i obowiązków sip oraz ćwiczenia dotyczące prawidłowego formułowania wniosków i zaleceń. Podczas szkoleń wykorzystywano pomoce dydaktyczne zapewnione przez PIP, np. materiały multimedialne, wydawnictwa (poradniki, broszury, ulotki).

9. Kampania informacyjno-kontrolna EURO 2012 – bezpieczeństwo przy realizacji inwestycji związanych z przygotowaniem do Mistrzostw Europy w piłce nożnej

W związku z realizacją inwestycji przygotowanych na Mistrzostwa Europy w Piłce Nożnej EURO w 2012, Państwowa Inspekcja Pracy opracowała **program prewencyjno-kontrolny pn. „Bezpieczne budowanie”**, skierowany do inwestorów, projek-

tantów i przedsiębiorców, którzy już są lub będą zaangażowani w realizację inwestycji wymienionych w *rozporządzeniu Rady Ministrów z 12.10.2007 r. w sprawie wykazu przedsięwzięć EURO 2012*, a także mniejszych inwestycji lokalnych związanych z organizacją Mistrzostw. W celu zapewnienia sprawnego realizowania programu, w każdym okręgowym inspektoracie pracy zostali wyznaczeni do tych zadań specjalnie przygotowani i przeszkoleni inspektorzy pracy.

W 2008 roku szczególny nacisk położono na działania informacyjno-szkoleniowe. Inspektorzy nawiązali **współpracę z władzami miast, w których mają być realizowane inwestycje** oraz zaoferowali inwestorom wsparcie w zakresie poradnictwa prawnego i doradztwa w sferze bezpieczeństwa pracy. W Warszawie, Gdańsku, Poznaniu, Wrocławiu, Katowicach i Krakowie organizowano **cykliczne spotkania z inwestorami, projektantami i rzeczoznawcami ds. bhp.** Nawiązano także ścisłą współpracę z organami administracji i nadzoru budowlanego, w celu zapewnienia szybkiej wymiany niezbędnych informacji. Ponadto tam, gdzie rozpoczęte już zostały inwestycje związane z EURO 2012, inspektorzy prowadzili działania kontrolne. Dotyczyły one głównie budowy stadionów w Warszawie, Poznaniu i Krakowie. Inspektorzy pracy (zgodnie z założeniami kampanii) wykonywali czynności kontrolne po uprzednim poinformowaniu inwestora lub kierownika budowy o terminie kontroli i omówieniu wymagań, które będą podczas niej egzekwowane. Pomimo to, na budowach w Poznaniu i Warszawie stwierdzono wykonywanie prac bez zabezpieczenia pracowników przed upadkiem z wysokości, brak zabezpieczenia i oznakowania miejsc niebezpiecznych, brak zaplecza higienicznosanitarnego, brak kwalifikacji do obsługi maszyn i urządzeń budowlanych, szkoleń z zakresu bhp oraz instrukcji bezpiecznego wykonywania robót.

Nieprawidłowości zostały niezwłocznie usunięte. Ponadto należy podkreślić, że inwestorzy, zarówno w Poznaniu, jak i w Warszawie wyodrębnili stanowisko koordynatora ds. bhp, powierzając te zadania firmom zewnętrznym i przeznaczając na poprawę warunków pracy dodatkowe środki finansowe.

Dotychczasowe doświadczenia pozwalają pozytywnie ocenić przebieg i efekty programu, który będzie kontynuowany w następnych latach, tj. 2009–2012.